

Intuition, er Paralleller særlig ønskværdige, og Reichborn-Kjennerud (IV, 14) nævner netop, at i Ringbu tror de, Tandværken »tar sig op« til Kl. 12 Nat, men gir sig senere.

Man kan til Slut spørge, hvorfor der især over den oldengelske er noget tilsyneladende gaadelignende. Det kan skyldes mangelfuld Overlevering (f. Eks. sunne læst eller hørt som þonne), men kan maaske ogsaa være tilstræbt. Symbolikken var klar for de faa i Inderkredsen, og Yderkredsen behøvede ikke umiddelbart at forstaa Formlens Ord – tværtimod; thi først da blev de rigtige Trylleord.

C. C. Matthiessen.

### HÖLL (HÄVLL) VIÐ HÝROGI

I »Lægerådene i den eldre Edda« (MM 1923) og »Eddatidens medicin« (ANF 1924) har I. Reichborn-Kjennerud indgaaende behandlet ovenstaaende Linie fra Hávamál 137 med de mange vidt forskellige Tydninger især af det første Ord. R.-Kj. oversætter Hyld ved Husstrid (Uenighed mellem Ægtefolkene og den deraf følgende Ufrugtbarhed) med Hylden opfattet som »vettetre, tuntre, butre«. Hylden var tidligere helt ukendt paa Island, deraf maaske Usikkerheden hos den islandske Afskriver af Codex regius overfor Stavemaaden og Ukendskab til Midlet i det hele taget.

At man maa fastholde Oversættelsen: »Hyld ved Husstrid (Kiv mellem Ægtefolk)« bekræftes paa en baade afgørende og morsom Maade gennem en Optegnelse (No 847) i Johan J. Törners Samling af Widskeppelser (utg. av K. Rob. V. Wikman 1946): »Om bruden är rädd för att få en ond man skall hon drifwa kärnan ur fläder och ha hos sig, samt under wigseln drifwa ut honom, så bryter hon al mansens wrede.« Udgaven er af W. forsynet med talrige Anmærkninger. Saadanne fattes desværre ved vort Nummer, om hvilket det kun oplyses, at det er nedskrevet af T. c. 1760; men Aarhundrederne mellem Hávamáls Forfatter og Törner er jo kun som Dage at regne inden for Overtro og folkemedicinsk Tradition.

C. C. Matthiessen.

### FRA JON SKONVIG TIL ERIK MOLTKE

Med værket: *Jon Skonvig og de andre runetegnere* (I, 1956, Billeder og kildetext (VIII + 240 pp., kr. 45), II 1958, Skildring og kommentar (299 pp., kr. 55) = Bibliotheca Arnarnagana, Supplementum vol. I-II), som her skal gøres til genstand for en mere orienterende end kritisk omtale, har Erik Moltke til overmål indfriet et gammelt løfte til venner og fagfæller om at levere en skildring af forudsætningerne for og forarbejderne til Ole Worms runeværk fra 1643, Monumenta Danica, den første samlede behandling af de danske (og norske) runemindesmærker. Moltke har nemlig ikke nøjet sig med at behandle og vurdere de tegnere og undersøgere, som Ole Worm brugte for over 300 år siden, men er gået videre og har en

suite medtaget samtlige betydelige danske runetegnere fra begyndelsen af det 17. til begyndelsen af det 20. århundrede, da Ludvig Wimmer, i 1908, afsluttede sit monumentale værk, *De danske runemindesmærker*. Og tilmed har han så ingeniørligt ladet sig standse af den grænse, som værkets titel kunde synes at foreskrive ham, men har overskredet den med et par kapitler, der skildrer og vurderer den undersøgelses-, opmalings og fotograferingsteknik, som han selv har udviklet, og hvis resultater først og fremmest foreligger i Lis Jacobsens og hans værk, *Danmarks Runeindskrifter*, Atlas 1941, Text 1942. Overskridelsen kan forøvrigt begrundes med, at runeindskriftens undersøger, opmaler og fotograf er vor tids naturlige afløser af fortidens tegner med blyant og papir.

Som helhed er værket så vellykket, som det kunde ventes, og det føltes nærmest selvfølgeligt, at 2. bind skaffede sin forfatter doktorgraden ved Københavns universitet, skønt det ikke har disputatsens form, idet her ikke er tale om en eller flere theses, der kræver angreb og forsvar, heller ikke om en kritisk undersøgelse af et eller flere omstridelige problemer, men snarere foreligger en jævnt fremadskridende, omhyggeligt underbygget fremstilling af de danske runeundersøgelsers historie, en bog der sammen med Wimmers *Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker*, 1895, vil blive stående som et hovedværk i dansk runologis historie.

Bind I, Billeder og kildetext, er for det første en udgave af sex små, men såre vigtige og interessante håndskrifter, numrene 366–371 fol. i den Arnemagnæanske samling. De fem af dem er fra sidste halvdel af 1620'erne, eet fra o. 1639, og de indeholder tegnede forlæg for den største del af de illustrationer, der findes i Ole Worms runeværk. For tre af hefterne, der omfatter danske monumenter (og for nogle af et fjerde heftes billeder af norske) bærer Jon Skonvig ansvaret. Men da Moltkes værk ikke alene handler om Skonvigs skrækeligt dårlige tegninger af runemindesmærkerne og hans mere hæderlige gengivelser af deres indskrifter, men om de danske runeillustrationer i det hele taget, er i dette 1. bind hver af Skonvigs danske tegninger (med hans dertil hørende kortfattede notat, hvori beskrivelse og eventuelt tilknyttede sagn m.m. indgår) ledsaget af det tilsvarende snit i Worms runeværk, og så at sige alle af een eller flere senere tegninger af samme monument; endelig også, for så vidt den pågældende runesten endnu eksisterer, af den sidste foreliggende gengivelse, fotografiet i *Danmarks Runeindskrifter* atlas af det opmalede, i enkelte klare tilfælde: uopmalede, monument.

Der er herved fremkommet en højst vidunderlig billedbog, ikke alene for dem, der har nogen forståelse af, hvilken betydning det har, at et fortidsminde gengives så nøjagtigt, som det til enhver given tid er muligt, men for enhver, der har nogen interesse for dansk oldforsknings historie eller for humanistisk videnskabshistorie i det hele taget.

Kunstnerisk set kunde Worm næppe have fundet nogen dårligere medarbejder end Skonvig, der for det første slet ikke kunde tegne, og som for det andet ikke engang havde blik for billeder. Et tydeligt kors på Tillitstenen (fig. 2, 4, 9) bliver i hans streg til en figur, der til en vis grad ligner

en opad vendt fuglefod (og forleder Worm til at lade sin billedsnider gengive den som en tydelig ørnklo), hans aftegnning af de strenge og højtidelige billeder og ornamenter på den store runesten i Jelling (fig. 134) fortjener berømmelse som vidundere af pudsighed. Og bedre står det ikke til med de øvrige billedristninger på runestenene, som han har prøvet at gengive på papiret. Dette forhold spores i de tilsvarende illustrationer i Worms runeværk: Skonvigs umulige Jelling-billeder har han kasseret og skaffet sig nye, meget rigtigere forlæg for sine clichéer (fig. 135, 136). Det samme gælder i andre, men ikke i alle tilfælde, hvor Skonvigs billede var for påfaldende mærkværdigt. Et morsomt særtilfælde iagttages ved den lille skånske Hyby-stens dyrefigur. At Skonvig har kunnet se, at det er en hjort, fremgår alene af, at dyret på hans tegning er forsynet med takker (fig. 168). Ole Worm har ikke skaffet sin billedsnider noget andet forlæg, men har fundet sig i, at han går sine egne veje og skærer en springende kronhjort, just sådan som det prægtige dyr tog sig ud for det 17. århundrede, men ikke som det opfattedes af den sene vikingetids kunstnere. Worm bemærker da også til dette billede (citeret hos Moltke, II p. 85): »Man vil her se, at sculptor har gjort hjorten mere kunstnerisk, end den er på selve stenen.« Helt rigtigt; hverken Skonvigs tegning eller det Wormske snit har nogen lighed med billedet på runestenen. Og lige så unøjagtigt som runestenenes billeder har Skonvig gengivet runestenenes form og deres siders og kanter indbyrdes forhold. — Som kunstner giver den runologiske glarmester i Hornslet, Albert Holst, ikke anledning til betragtninger. Moltke gengiver til sammenligning med Skonvigs værk et par af hans bidrag, fra begyndelsen af 1620'erne; men glarmesteren har på sin tegning af den sten (fig. 46, fra Gesing), der er prydet med billeder, nemlig en biskop og det korsbærende lam, klogeligt udeladt disse figurer.

Det var en ejendommelig opgave, Ole Worms billedmager blev stillet på, da han på grundlag af Skonvigs usle kradserier skulde levere illustrationer til et værk, der var anlagt som et dansk bidrag til den internationale arkæologiske videnskab. Det ses, at han stillet over for Skonvigs skitser har følt sig forpligtet til at gengive dem i monumental, streng stil med faste streger, tydeligt perspektiv og kraftig afskygning. Kunstnerisk blev resultatet ypperligt. Men der er naturligvis ikke eet af snittene, der ligner den pågældende runesten ret meget. For det 17. århundrede har dette forhold nok ikke været så påfaldende som for os. I runologiens barndom har man først og fremmest haft tanken henvendt på runeindskriften og dens formodet mytiske eller, helst, historiske indhold. Hvordan udseendet af selve stenen var, og hvordan indskriften var anbragt på den, har endnu i nogen tid været af sekundær interesse. — Forøvrigt har billedskæreren åbenbart ikke følt sig meget mere bundet af de forlæg, der var leveret Worm af andre tegnere end Skonvig.

Worms illustrationer slog til i over 100 år, det var hans værk man måtte slå op i, når man vilde se, hvordan de danske runestene så ud. Først fra 1760'erne kom der med Søren Abildgaard et så stort og selvstændigt tilskud til det tidligere billedmateriale, at man erkender en virkelig ny-

skabelse. Abildgaard var bl. a. uddannet som tegner og havde som sådan forstand på perspektiv og proportion, kunstnerisk set betegner hans værk ikke et jævnt fremskridt, men et vældigt spring fra det før kendte. Her ligner billedet, skønt for det meste tørt, skematisk og dødt, virkelig hvad det skal forestille, stenens form og indskriftens anbringelse på stenen er rigtigt opfattet og gengivet.

Morsomt havde det været, om dette 1. bind af Moltkes værk til direkte sammenligning også havde kunnet indeholde en eller flere tegninger (fra de første år af det 19. århundrede) af den næste større runetegner, M. F. Arendt. Men da hans udvalg af danske monumenter så at sige ikke falder sammen med Skonvigs, har der ikke været anledning til at medtage hans værk her. Et udvalg af hans nydelige, spinkle stregtegninger findes imidlertid i 2. bind. Derimod er her en kort række eksempler på de smukke runestensbilleder, som den åbenbart selvlærte Rasmus Henrik Kruse på Fur i tiårene omkring 1850 har leveret i sine store, stadig utrykte historisk-topografiske værker, Nørrejylland's Mærkværdigheder (i Nationalmuseets arkiv).

En række kunstnerisk betydelige tegninger fra sidste halvdel af det 19. århundrede, af kunstnere som Heinrich Hansen, Kornerup, Løffler o. fl., viser de løbende års stadig voxende krav om og evne til naturtro gengivelse af monumenterne. Rækken slutes med det fyldige udvalg af tegninger eller derefter fremstillede kemitypier (til P. G. Thorsens og Ludvig Wimmers runeværker) af den danske runestenstegner par excellence Magnus Petersen. Med ham er der i naturtro gengivelse af stenen, ornamentikken, runernes anbringelse nået så vidt, som det er muligt for menneskelig hånd og menneskeligt øje. Man sammenligne til eksempel og forundring Jon Skonvigs og Magnus Petersens gengivelser af billeder på den store Jellingsten! Og man bør derefter inddrage til yderligere sammenligning de efterhånden stadig mere sikkert opfattede værker af de kunstnere, hvis virke ligger mellem denne vor første og vor sidste runestenstegner.

For så endelig at gå over til betragtningen af runestensillustrationerne i den teknik, som vi for tiden er vant til i videnskabelige værker: fotograferingen. En mekanisk fremgangsmåde, ganske vist, men ikke af den grund uafhængig af omstændighederne. Een fotograferingsopgave er let og ligetil, en anden vanskelig, tilsyneladende umulig. Her kræves både takt og øvelse og mod til at prøve nye veje. Tegneren havde den fordel, at han kunde bevæge sig og fæste blikket og opmærksomheden nu på een, nu på en anden detaille, medens fotografiapparatet nødvendigvis må være stabilt og opfanger billedet fra et enkelt, fixeret punkt. Man kunde sige, at den fuldendte tegner har gengivet stenen sådan, som det menneskelige øje opfatter den, fotografiet sådan som den virkelig er i den pågældende øjeblikkelige belysning. Her kan gøres mærkelige iagttagelser. Der er f. ex. ikke tvivl om, at fotografiet af Tillitse-stenen er helt nøjagtigt, hver fold i stenen, hver afflisning kan iagttages. Alligevel ligner Magnus Petersens i sammenligning med fotografiet unøjagtige tegning mere »en sten« (fig. 7-11). En enkelt af Erik Moltkes mange vanskelige opgaver var den sam-

lede fotografering af de to sammenstødende indskriftflader på den store runesten i Gunderup. Vanskelighederne blev overvundet, som det fremgår af fotografiet (fig. 107). Men den kunstige belysning har i nogen grad udvisket de to planers skæringslinie, den som Magnus Petersen til gengæld har markeret alt for kraftigt (fig. 106), fordi han, i modsætning til fotografiapparatet, på et givet tidspunkt har været specielt optaget af at gengive den på papiret. Det ses forøvrigt, at opgaven også har interesseret den tegneudytige Skonvig (fig. 103). Men i alle tilfælde vil et godt fotografi, om ikke i skønhed så i nøjagtighed, være tegningen overlegen. Og når fotografiet og fotografen yder deres bedste og heldigste, fremkommer det ideelle billede. Det må dog her bemærkes, at selv det bedste fotografi har mistet en større eller mindre del af sin skønhed ved at blive lavet til cliché (jfr. Moltke II p. 263f.). Der er, trods fremragende arbejde fra clichéanstaltens side, en til tider meget stor forskel mellem de originale fotos, der opbevares i Den Moltke-Jacobsenske Samling, Nationalmuseet, og de efter dem fremstillede billeder i Danmarks Runeindskrifter.

Fotografen har fremfor alt den fordel, at han kan anvende kunstig belysning til fotograferingen, projektør eller magnium, alt som forholdene nu indbyder til eller kræver. Her vil brugeren af Moltkes bog atter gøre klogt i at se på fotografierne af den store Jelling-sten. Adskillige, som har besøgt dette monument for at bese den indskrift og de billeder, som de i forvejen kendte fra bøger, har måttet konstatere, at den ene eller den anden sides udsmykning ikke lod sig iagttage, men simpelt hen var delvis usynlig, fordi solen stod sådan, at der ikke lå skygger i de hugne furer og fordybede partier, men alt flød ud til en jævnt grå stenflade. Det rette sidelys, solens, hvis man er på pletten i rette tid, men det drejer sig om minutter, projektør, hvis man kommer for at undersøge og fotografere om natten, magnium, hvis man vil fotografere, når det passer én, kalder ornamentik og runer frem som ved et trylleslag.

Den kunstige belysning er faktisk vor tids eneste anvendelige fremgangsmåde til epigrafisk fotografering. Helt ideel er den ingenlunde, såsom ikke alle billeder bliver lige tydelige eller, navnlig, naturlige i den faste, skarpe skyggevirksomhed. Man sammenligne med bogens flertal af eksempler på helt vellykkede fotografier af opmalede og uopmalede monumenter f. ex. fig. 50, Gesing-stenen, hvor den ene smalside foreligger i et idealbillede, medens der på fotoet af den anden kunde ønskes jævner belysning og større kontrast mellem runerne og stenfladen; fig. 137, det prægtige og detaillerede nøjagtige foto af indskriftfladen på den store runesten i Jelling — men betydelig mørkere i løden end den normalt viser sig.

Hermed er vi nået frem til 2. bind af Moltkes værk, skildringen og vurderingen af tegners og fotografs resultater og hvad der kan henføres derunder. Efter grundig og gentagen gennembladning af billedbogen glæder man sig til at få historiebogen fat.

En retfærdig vurdering forudsætter, at læseren er opmærksom på de af forfatteren dragne grænser. Erik Moltke har ikke påtaget sig at skrive runologiens, ikke engang den danske runologis historie, hans opgave har

været at skildre billedfremstillingen (NB. den danske; de gamle svenske runetegnere er der her set bort fra) i historisk sammenhæng og at foretage en vurdering af billedernes brugbarhed for runeforskningen, d.v.s for læsningen, evt. tolkningen af indskrifterne.

Bogens opstilling, der fremgår af indholdsfortegnelsen, ligger kronologisk fast og lover ikke megen morskab: beskrivelse (afbrudt af et par excusser) af de tre Arnamagnæanske hefter med danske runestensbilleder, derefter jævn fremfart over det Wormske værk og Skonvig til de andre tegnere, der tages på række fra de ældste til Magnus Petersen. Endelig, som før nævnt, et par kapitler om runefotografering.

Det viser sig alligevel, at fremstillingen ikke er blottet for oplivende og spændende momenter. Morsomt er det, at forfatteren giver et ret levende billede af et særpræg hos sig selv ved for ham karakteristiske bemærkninger og ordvalg. Vi stilles et par gange over for ordet »skrivebordsrunolog«, den muntre titel, som Moltke ynder at hefte på de fagfæller, der ikke som han selv er begavet med en mærkelig evne til at se på en indskrift, og som derfor heller ikke, som han, føler sig drevne til at besøge samtlige runestene med deres lommelygter for ved deres hjælp at kaste sidelys over nu eet, nu et andet parti af indskriftfladen, så skyggevirkningen kalder runerne sikkert frem for undersøgerens øje. Andre lige så typiske sproglige karakteristika optræder hist og her. S. 140 siger han, at Rønninge-stenen i Skonvigs tegning »er blevet en høj, smal tarm.« Udtrykket vil nok få i hvert fald de udenlandske fagfæller, der læser hans bog, til at klø sig i nakken. Og s. 206 tegner han, idet han bruger udtrykket »brøjtede baner«, et (norsk) billede af to vejfarende i ødemarken, den ene i fuld og sikker fart fremad, den anden på vildspor efter den første, det er Ole Worm og den gamle poeta laureatus Hans Mejer.

I det klare forord til dette 2. bind understreger Moltke, at hans værk først og fremmest er en historisk fremstilling; i stedet for at kritisere har han søgt forståelse og sammenhæng, han »kan og må se på sine forgængere med beundring, når de med deres primitive redskaber ofte har opnået fremragende resultater, og med mildhed, når de er kommet til kort.« Det er også lykkedes ham at fastholde denne kønne indstilling gennem alle væsentlige dele af værket.

Indledningen bringer den nødvendige beskrivelse af grundlaget for helheden, de sex nævnte Arnamagnæanske hefter med runestenstegninger. Deres selvstændige værdi for runologiens historie og i visse tilfælde for runeforskningen slås fast: for de nu tabte indskrifteres vedkommende bliver de et vigtigt kildemateriale, der helt overflødiggør de efter dem fremstillede sekundære billeder hos Worm. Og hvor runestene endnu er bevarede, giver Skonvigs tegninger sammenstillede med Worms snit rig lejlighed til iagttagelser af og betragtninger over den ældste runologiske forsknings vilkår og værd.

Herefter følger (p. 21–104) den detaljerede gennemgang og belysning af de Skonvigske tegninger, den ene efter den anden i praktisk, overskuelig opstilling: beskrivelse af tegningen og det ledsagende sammenlignings-

materiale af senere tegninger samt fotografierne. Derpå Moltkes læsning og oversættelse af indskriften fulgt af de hos Skonvig, hos Worm og hos de senere tegnere påviste afvigelser fra det, der i dag er fastslået som det rette. Endelig detaljeret vurdering af illustrationsmaterialet, fulgt af kommentar og historie. Det ser på ingen måde morsomt ud, beskrivelse af runeformer giver sjældent anledning til munterhed.

Men den måde, stoffet er behandlet på her, letter i nogen grad læseren over dette bogens tungeste parti. Og inden man er nået til ende med de godt 80 sider, ved man adskilligt ikke alene om Skonvigs og de andre tegneres evne til at læse runer, men også om runologiens arbejdsforhold i det hele taget. Her bliver man, p. 25 (jfr. I fig. 2 og 4) stillet over for den før nævnte fugleklo, som Skonvig fik ud af det tydelige kors på Tillitse-stenen, og for den ørneklø fra de Urners våben, som Worm i anden omgang fik ud af den. Og Erik Moltke er vennelsel mod de gamle og vil ikke kritisere Worm for dette typiske, tidsbestemte træk at sætte oldtidens monumenter i forbindelse med betydelige slægters aner eller store historiske begivenheder. På samme side og den følgende præsenteres læseren, i ganske få linjer, for et af hele bogens grundlag, en bemærkning om, i hvor høj grad fotografiet af den opmalede runesten må foretrækkes for selv den bedste tegning. Om det opmalede monument siger Moltke: »Penselen har her automatisk fulgt de huggede furer —. Man kan gennemgå alle en tegnings runer een for een, og det vil vise sig, at næppe eet eneste tegn er *helt* korrekt aftegnet.« Rigtigt nok, men det hele er nu ikke så lige til. For det første bør den epigrafisk uerfarne læser ikke lægge stor vægt på ordet automatisk, snarere stryge det, inden han selv giver sig til at male en runesten eller en anden indskrift op, og så for resten se sig godt for. Thi som Moltke andet sted (p. 124) understreger, forekommer der hos begyndere i faget, og hos mangan udlært mester med, en besynderlig »evne til at se, hvad man vil«. Og her, hvor Moltke taler om runernes optrækning med kønrøg udrørt i vand, burde han nok have gået en smule i detaljer. Runestaven er en fure i stenen, med bund og sider. Hvor meget af den bør udfyldes med farve? Moltke selv har for det meste foretrukket at nøjes med optrækning af runens bund eller lidt mere, andre vil finde det smukkere at medtage c. halvdelen af runestavens sider. Og i vikingetiden, da runestenerne formodentlig alle har været malede, har stavene vel stået brede, fyldte med rød farve fra runens ene øvre kant til den anden.

Men det er Skonvig og hans evne til at aftegne runer, det i første række drejer sig om. Moltke, der indrømmer, at Skonvig er en umulig tegner, finder ham, for sin tid, ikke så dårlig som runelæser. I hvert fald viser et fåtal indskrifter, som ikke han, men Ole Worm selv har besøgt og læst (II p. 117 ff.), at der næppe vilde have været vundet meget ved, at Worm og ikke hans assistent havde foretaget de grundlæggende undersøgelser af det samlede materiale. Og de tilfælde, hvor Worm på stedet har kunnet revidere og kontrollere Skonvigs tegning, har revisionen i hvert fald ikke forbedret den Skonvigske texts grad af rigtighed (II p. 124). Senere hen udtaler Erik Moltke da også om Skonvig som runolog (p. 151): »Hans læsninger rager

langt op over hans samtidige kollegers, og han var en bedre runelæser end Worm.« At dette faktisk ikke vil sige så meget, bliver klart, når vi betænker, hvor lidt af Worms runeværk, der står ved magt i dag. Og Moltkes her citerede karakteristik af Skonvig bør ses på baggrund af den meget betingede ros, der ligger i ordene (II p. 148): »ligeså pålidelig Skonvig kan være, når det drejer sig om en tydelig indskrift, ligeså usikker er han, så snart indskriften byder på vanskeligheder i form af afskalninger eller forvittringer.« Dette understreges yderligere i spredte bemærkninger under behandlingen af de enkelte Skonvigske tegninger. F. ex., II p. 30, om tegningen af Tirsted-stenen: »Det tjener hans (Skonvigs) opmærksomhed til liden ære, at han har oversat *uaiRa*.« (Disse runer er nu ikke så tydelige og store som de øvrige på stenen, og Moltke kunde have fundet en undskyldning for Skonvig deri, at man normalt ikke vilde vente at finde runer det pågældende sted, se I fig. 25 og 26, jfr. Moltkes udtalelse, II p. 36, om Skonvigs tegning af en nu tabt runeindskrift: »Det stemmer ikke med vor erfaring om Skonvig som runelæser, at han skulde kunne overse en hel række runer på et sted, hvor han kunde vente at finde dem, hvis der overhovedet var spor tilbage.« Jfr. dog også, at Skonvig i relation til et enkelt meget tydeligt, af ham oversat, ord på den skånske Hunnestad-sten (II p. 89; I fig. 181 og 183) af Moltke indirekte karakteriseres som større end »den største umulius«). Andre kritiske bemærkninger til Skonvigs afskrifter er holdt i en mere spøgende tone, men er lige så afgørende. Dog redder Moltke sin mand, når han kan, f. ex. ved omtalen af Skonvigs afskrift af biskop Gisikes indskrift på S. Knud i Odense (II p. 37f., jfr. I fig. 43). Først præsenteres læseren for en afskrift, der af Moltke karakteriseres som håbløst forvirret, og læseren slutter sig gerne til den samtidig antydede hypotese, at Skonvig den dag har været drukken. Moltke kan dog historisk sandsynliggøre, at indskriften på det tidspunkt i sig selv har været i uorden (den består af en række majuskler, een i hver sin teglflise), og at Skonvig må have stået nede på kirkegården (indskriften er anbragt oppe under side-skibenes gesims) og afskrevet så meget han kunde se. Og konklusionen ser ganske bort fra resultatet af den usikre spiritusprøve: »Vi tør da fastslå, at Skonvigs aftegning af Gisikes bygningsindskrift slet ikke har været så ilde, på sine steder endog meget nøjagtig, idet han i virkeligheden har stået over for en helt forvansket indskrift.«

I dette afsnit sammenlignes Skonvigs runegengivelser med runerne, hele indskriften og de enkelte runeformer, i Worms værk, og Skonvig mister intet ved det. Worms tolkninger gennemgås, og det fastslås, at de måtte blive, som de blev, typiske for deres periode, betingede af Worms og hans tids manglende kendskab til oldsproget. Og således betragtet i historiens belysning finder Ole Worm allerede i denne detaljerede gennemgang af de enkelte indskrifter sin plads som foregangsmand og vejviser. Det første store arbejde, der måtte gøres, forudsætningen for alle de følgende, blev gjort af ham.

Naturligvis kunde Worm, og de med ham samtidige tegnere, Skonvig og enkelte andre, ikke have synderlig interesse for de specielle runeformer, der

ikke er af lydlig, men af rent grafisk karakter. For den begyndende runologi gjaldt det om at få de endnu eksisterende runestene registreret og, så vidt muligt, læst, så den lærde verden måtte få klarhed over, at Danmark her besad en mærkelig og betydningsfuld skat af ejendommelige litterære oldtidsminder. Først da det var gjort, kunde efterkommerne gå i gang med stadig mere detaljerede iagttagelser. Læseren af Moltkes værk vil se den tydelige linje for sig i gennemgangen af de enkelte monumenter. Først markrunologen Skonvigs nu og da antydede særform af et runetegn, efter ham skrivebordsrunologen Worms mere tilfældige hensyntagen til sådant, der i de fleste tilfælde var ganske uden betydning for tolkningen. Efter disse pionerer en række tegnere, fra Abildgaard til Magnus Petersen, der i stedse stigende grad hefter sig ved den enkelte runes specielle udseende. Endelig fotografiet af den optrukne indskrift, der giver alt så nøjagtigt, som vi i dag er i stand til at præstere det. Der ligger mere end afsluttet historie i dette. Worm kunde ikke forudse, at fotografiapparatet vilde blive opfundet. Og i dag ved heller ikke vi, hvilke muligheder fremtiden vil bringe (jfr. Moltke II p. 127 og 267).

Hele resten af bogen er et velskrevet og letlæst stykke kunst- og kulturhistorie. Her kommer alle de gamle, så levende tegnet, som det for det meste sparsomme kildemateriale nu gør det muligt. Først Ole Worm i samarbejde med fagfæller, de skånske præster Torben Hasebard og Bertel Knudsen Aqvilonius, en oversigt over det danske runestudiums begyndelse (og her burde Moltke måske have fortalt lidt fyldigere om den svenske runeforskning omkring Johannes Bure, end det er sket i de få linjer p. 106). Dernæst Worm selv, manden og hans metodisk set geniale værk, og de vanskeligheder, han havde at kæmpe med. Nordmanden Jon Skonvig, theolog, skibspræst (hvilket ikke tyder på, at han har udmærket sig ved fremragende sædelighed eller evner), o. 1626 – o. 1629 rejsende assistent for Ole Worm, der skattede ham højt, sidst, til sin død i 1664, sognepræst til Braaby-Haslev i Sorø amt, en rolig periode i hans liv, som det er lykkedes Moltke at belyse med adskillige nyfremdragne træk. Men morsomst i dette afsnit er kunsthistorikeren Moltkes vurdering af tegneren Skonvig, belyst med adskillige eksempler og afsluttet med ordene: »Nej, det var ikke som kunstner, Skonvig skulde sætte sig et eftermæle. Hans evne til at opfatte og gengive selv en tydelig billedfremstilling var om muligt ringere end hans sans for stenens proportioner.« Biografien afsluttes med en omhyggelig og detaljeret, til dels statistisk underbygget vurdering af Skonvigs evne til at aftegne runer, et retsindigt og vellykket forsøg på at se manden i hans egen tid i stedet for at bedømme ham med nutidens øjne.

To korte kapitler følger, 7. og 8., som ikke specielt belyser runologiens historie, men som vil få videre bog- og kunsthistoriske konsekvenser. Først den iagttagelse, gjort på grundlag af flittig og rigtig læsning i Worms latinske breve, at træsnittene i hans hovedværk for det store flertals vedkommende ikke er træsnit, men metalsnit, trykt med stokke udført ikke i træ, men *in stanno*, i tin (eller en legering med tin som hovedbestanddel). Forbavsende, at vi først i 1958 skulde blive klare over det, som med tydelige

ord står at læse hos Worm selv. Fremgangsmåden var betydelig billigere end træsnittet, og resultaterne lader sig kun med vanskelighed, eller slet ikke, skelne fra hinanden. Denne iagttagelse vil uden tvivl give anledning til undersøgelser over illustrationerne i adskillige af det 17. århundredes bøger, både herhjemme og i udlandet. — Metalsnittene i Worms *Monumenta Danica* er usignerede, men Moltke gennemfører et smukt sandsynlighedsbevis for, at de er udført af Universitetets »formstikker« Hans Andreas Greys. Hans kobberstik er velkendte, med Moltkes undersøgelse er der givet oplysninger om en hidtil ukendt, mere praktisk-pædagogisk side af hans virksomhed, den der ganske vist i det foreliggende tilfælde satte frugt i en række illustrationer, som med kunstnerens og håndværkerens suveræne foragt for dilettanten ikke følger Skonvigs naive forlæg, men forskønner dem til ukendelighed.

Der vendes tilbage til runetegnerne, deres biografier og vurderingen af deres arbejder, glarmesteren fra Hornslet, Albert Holst, der heller ikke kunde tegne, men som kendte nogle af runerne, og som skrev pænt, forøvrigt ukendt; Laurids Bording, o. 1617–1675, hører i Aarhus, dernæst præst i Ulfborg og Raasted (af Bæksted i »Danmarks Runeindskrifter« forvekslet med sin fætter, 1610–1677, der var lektor og kannik i Aarhus), en betydelig bedre tegner end Skonvig, men ikke dygtigere til at læse runer; den ukendte bornholmske tegner og hans efterfølger i det 19. århundrede, landmåler J. Jansen, om hvem der heller ikke vides meget; Ribe-rektoren og poeten Hans Berntsen Mejer, 1606–1660, en mand der også som runolog gik sine egne veje, og for vild; Søren Abildgaard, 1718–1791, en fornem tegner af de middelalderlige gravsten med minuskler, mindre heldig på runernes område; den meget mærkelige antikvar Martin Friderich Arendt, 1773–1823, med det anekdoterige liv, leverandør af adskillige norske, svenske og danske runetegninger med gengivelse af de enkelte runers væsentlige særegenheder, begavet med det fortrin for forgængerne, at han tillige var en lærd sprogforsker, nu og da ført på afveje af sin fantasi; Rasmus Henrik Kruse, 1796–1877, en forpagter på Fur, der gik over i Kunsthistorien med sine idylliske, farvestrålende, sirlige og naive gouacher af jyske herregårde og andre historiske prospekter, i arkæologien med en række runestensbilleder i samme teknik, han som Arendt interesseret i at markere den enkelte runes individuelle form, redelig og grundig, dertil fremdrager af flere hidtil ukendte eller på den tid forsvundne indskrifter; de på runologiens område mindre produktive, fagligt uddannede og nøjagtigt arbejdende kunstnere Zeuthen, Heinrich Hansen, Kornerup; Magnus Petersen, 1827–1917, sluttende rækken med et så at sige fuldtalligt runologisk billedgalleri, senest i samarbejde med Ludvig Wimmer. Endelig en også for den praktisk arbejdende epigrafiker vigtig fremstilling af den moderne runeundersøgelses og runefotograferings teknik, d. v. s. en redegørelse for metoden af dens ophavsmand.

Indvendinger kan gøres hist og her under læsningen, men er ret uvæsentlige på baggrund af helheden. Det forekommer mig, at den excurs om Randersstenen, der er anbragt II p. 48–51, ikke burde have været medtaget. Den

er et indlæg imod Lis Jacobsen, der i Aarb. f. nord. Oldk. 1940 mente at kunne påvise, at den runesten, som nu hedder Randers-st. 1, ikke er den samme som den sten, vi kender fra en tegning af Skonvig (I fig. 69 og 72). Erik Moltke mener tvært imod: jo. Men længere synes det mig heller ikke, vi kommer ved dette nye indlæg. – I mere central tilknytning til værkets emne er excursen om Gummarp-stenen, p. 95–98, fremkaldt af, at jeg i »Målruner og Trolldruner«, 1952 p. 26 ff., afviste Skonvigs tegning af dette monument (I fig. 198) og Peder Syvs og Johan Brunsmands afskrifter af dets runer som for usikkert grundlag for videre slutninger. Moltke hævder tværtimod med megen pædagogisk kraft, at Skonvigs tegning er et fortræffeligt grundlag for fastsættelsen af den i 1728 forsvundne stens indskrift. Adskillige af de synspunkter, som jeg i tilknytning til hovedthesen forelagde til diskussion i min snart gamle disputats, har jeg, i overensstemmelse med hvad jeg allerede da forudså og udtalte i bogens forord, naturligvis forladt eller ændret. Men jeg tør, skønt Moltke her har talt med megen overbevisende myndighed, stadig ikke (og navnlig ikke nu, da jeg gennem Moltkes værk har haft Skonvigs samlede værk for øje igen), hvor gerne jeg end vilde, regne Gummarp-stenens indskrift for så sikkert overleveret, at den kan glide ind i det kulturhistorisk brugbare indskriftsmateriale.

Ellers er Moltkes bog som før nævnt mere positiv end kritisk. Men spredte angreb forekommer desuden hist og her, helst i noterne. Direkte og lidet hensynsfuldt sigtes der mod Lis Jacobsen, med nogen bitterhed der ikke synes mig at være til pryd for værket. Det vilde ikke tjene noget formål at gå i enkeltheder her, den almindelige, forudsætningsløse læser vilde de ikke interessere, fagfolk har for længst mistet interessen for disse detaljer og hefter sig kun ved de større linjer i historien: Worm, Wimmer, Lis Jacobsens kritik af sidstnævnte, der blev begyndelsen til det nye runeværk, ved hvis udarbejdelse Erik Moltke trak det største læs, og som nu har givet ham lejlighed til at berige os med det foreliggende værdifulde tilskud til den danske runologiske litteratur.

Anders Bæksted.

#### ANLEDNINGEN TIL RASMUS RASKS FORELÆSNING OVER SPROGETS FILOSOFI

Rasmus Rasks forelæsningsmanuskript om sprogets filosofi<sup>1</sup>, som er uden overskrift og uden datering, er udgivet to gange, først i en noget bearbejdet skikkelse ved H. K. Rask i *Samlede Afhandlinger* (forkortet: SA), II, 1836, under overskriften *Ytringer af Rask angående sin Behandling af Sprogene*, og derefter i en nøjagtig gengivelse i *Udvalgte Afhandlinger* (forkortet: UA), II, 1932–33, hvor udgiveren, Louis Hjelmslev, giver det titlen *En Forelæsning over Sprogets Filosofi*.

I H. K. Rasks kronologiske bibliografi over sin halvbroders værker nævnes manuskriptet under året 1830 (SA III 48). Denne datering har ikke kunnet verificeres før end det for nylig er lykkedes at finde det som Rask selv i begyndelsen af manuskriptet angiver som anledningen til sin »lille